

UDK: 370; 37.091.3

Firyuza ORAZOVA,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
E-mail: firyuza 898 @gmail.com

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti dotsenti.f.f.d. PhD. N.I.Yakubova taqrizi asosida

THE ROLE AND CONTENT ESSENCE OF DIDACTIC COMPETENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation

The article discusses the concept of competence and didactic competence. The stages of development of didactic competence of students are identified.

The reproductive, heuristic, creative level of didactic competence is also described.

Keywords: didactic competence, approaches, reproductive, heuristic, creative, reflective, professional activity, competence

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ДИДАКТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ И СУЩНОСТЬ СОДЕРЖАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается понятие компетентности и дидактической компетентности. Выделены этапы развития дидактической компетентности студентов. Также описан репродуктивный, эвристический, творческий уровень дидактической компетентности.

Ключевые слова: дидактическая компетентность, подходы, репродуктивная, эвристическая, творческая, рефлексивная, профессиональная деятельность, компетентность.

DIDAKTIK KOMPETENTLIKNING TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI VA MAZMUN MOHIYATI

Аннотация

Maqolada kompetentlik va didaktik kompetentlik tushunchasi ularning mazmun mohiyati haqida fikr yuritiladi. Talabalarning didaktik kompetentligining rivojlanish bosqichlari yoritilgan. Shuningdek didaktik kompetentlikning reproduktiv, evristik, ijodiy darajasi tavsiflangan.

Kalit so'zlar: didaktik kompetentlik, yondashuvlar, reproduktiv, evristik, ijodiy, refleksiv, kasbiy faoliyat, kompetentsiya

Kirish. Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularda bilimga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirish, mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini shakllantirish orqali salohiyatli, qo'yilgan muammoni hal qila olish layoqatiga ega yetuk mutaxassislarini tayyorlash oliy ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan hisoblanadi. Ayniqsa, iqtisodiyotimizning muhim tarmoqlarini jadal modernizatsiyalash va texnologik jihozlashga jamiyatimizning ustuvor yo'nalishi sifatida qaralishi masalaga jiddiy e'tibor berishni talab qiladi. Amaldagi ta'lim yo'nalishi davlat ta'lim standartlarida bakalavrning tayyorgarlik darajasiga qo'yilgan umumiy malaka talablarida tayyorlanayotgan kadrlar o'z sohasiga oid qarorlarni mustaqil qabul qila olishi, raqobatbardosh kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lishi, o'z ishini ilmiy asosida tashkil etishi hamda mustaqil holda o'z bilim va malakasini oshirib borish kabi xususiyatlarga ega bo'lishi qayd etilgan. Oliy ta'lim tizimida bu xususiyatlarga ega bo'lgan kadrlarni tayyorlashda mustaqil ta'lim alohida o'rin egallaydi. Ma'lumki, malakali kadrlar tayyorlashning muhim omillaridan biri ta'lim sifati va samaradorligini oshirish hisoblanadi

Kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim sharoitida talaba o'z faoliyatidan ijodiy natija oladi va shu bilan birgalikda, muvaffaqiyat qozonishning usullari, yo'llari, metodlari, yondoshuvlari va uslublarini o'zlashtirib oladi. Aynan talaba tomonidan yaratilgan ijodiy natija talaba bilan o'qituvchining hamkorlikdagi ijodiy natijasi hisoblanadi. Talabaning o'zlashtirishiga baho berishdan maqsad, berilgan ta'limning qanchalar samarador bo'lganligi darajasini aniqlash, bu birinchidan, maktabda olgan nazariy bilimlari darajasini bilish, ikkinchidan undagi kompetensiya shakllanishi, amaliyot paytidagi muvaffaqiyatli faoliyati yanada tezlashadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Chuqur islohotlarni, modernizatsiyalashni talab qiladigan zamonaviy ta'lim o'z-o'zidan kompetensiya nuqtai nazaridan yondoshuv masalasini ko'ndalang qilib qo'yadi. Bu albatta, kasb jihatdan kompetentligi bo'lgan bo'lajak o'qituvchini tayyorlashni talab qiladi. Ta'limning asosiy maqsadi talabada ijtimoiy zarur sifatlarni va kompetensiyani, shaxs sifatida o'z o'zini anglash, o'z bilimlarini doimiy oshirib borish, o'z-o'zini boshqarib borish va faollashib borishni shakllantiradi.

"Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelgan. Shu sababli kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik" ni anglatadi.

Kompetentlik tushunchasidan ta'lim oluvchilarga ta'lim berish sohasidagi samarali faoliyatini tavsiflashda, pedagogik faoliyatni standartlashtirishda va uning samaradorligini baholashda foydalaniladi.

Bugungi kunda pedagogik faoliyatga qo'yiladigan talablarining o'zgarishi, birinchi navbatda, o'qish va o'qitish jarayoniga, talabalarning didaktik kompetentligiga yondashuvlar bilan bog'liq. Talabalarning ijodkorligi va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga o'tishini ta'minlashda, ta'limdagi muloqot va hamkorlik uchun psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni yaratish va boshqa turli didaktik muammolarga duch keladi. Bu muammolarni yechish talabdan didaktik kompetentlikning yuqori darajasini talab qiladi.

Didaktik kompetentlikning mohiyatini aniqlashda V. I. Grinev, I. G. Shamsutdinova, Yu. V. Maxovalar fikriga tayanamiz.

V. I. Grinevning fikriga ko'ra, didaktik kompetentlik – bu ijodiy ta'lim jarayonida o'z-o'zini anglashning turli didaktik masalalarini yechishga qaratilgan nazariy va amaliy tayyorgarlikda namoyon bo'ladigan didaktik-kasbiy faoliyatga integrativ sifat deb ta'riflagan.

I. G. Shamsutdinovanning fikriga ko'ra esa, bu “tezkor, oqilona, asosli va aniq didaktik qarorlar qabul qilish, didaktik masalani yechishning eng qisqa yo'lini topish, muayyan sharoitlarga mos keladigan metodlar, usullar va o'quv vositalarini tanlash qobiliyati» demakdir.

A.G.Bermusning fikriga ko'ra, “Kompetentlik takomillashib borayotgan shaxsning barcha hislatlarini, bilimi, tajribasi, umuman olganda, butun borlig'ini yagona tizimga birlashtiradi”.

Ye.Lebedevning fikricha noaniq vaziyatlarda faoliyat ko'rsata olish qobiliyati bu kompetentlikdir, -deb ta'riflaydi.

I.A.Zimnyaya “Kompetentlik insonning intellektual shaxsiy, ijtimoiy kasbiy hayotiy faoliyatiga asoslanadi”, degan fikrni keltirgan.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, “kompetentlik” tushunchasi shaxsning kasbiy va shaxsiy xususiyatlari bo'lib, egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini amaliyotda qo'llay olishi hamda qo'yilgan muammo va vazifalarni mustaqil hal qilishl ayoqatiga ega ekanligi bilan tavsiflanishi lozim bo'ladi. U o'zida talabanning mustaqil va ijodiy ishlash qobiliyatlarini ham mujassamlashtiradi.

Didaktik kompetentlik – deganda, biz ta'lim oluvchilarni o'qitish va ularni rivojlantirish sohasidagi didaktik masalalarni yechishga integral qobiliyatlarini tushunamiz.

Tadqiqot metodologiyasi. Talabalarning didaktik kompetentligining rivojlanish darajasi quyidagilar bilan belgilanadi: motivatsiyani rivojlantirish, o'quv materialining mazmunini tanlash, pedagogik tashxisni amalga oshirish, axborot-ta'lim muhitini loyihalash, ta'lim oluvchini o'quv loyihasiga qo'shishni ta'minlash, o'quv kommunikatsiyasini loyihalash va tashkil etish, tushunish jarayonini loyihalash va tashkil etish, talabanning baholash faoliyatini tashkil etish, ta'lim oluvchining individual o'quv – bilish faoliyatni amalga oshirish uchun sharoitlarni ta'minlash, o'quvchining reflektiv faoliyatini tashkil etish kabi zamonaviy didaktik vazifalarning butun sinfini yechishga innovatsion-texnologik tayyorligi bilan belgilanadi. Buni quyidagicha izohlash mumkin :

1) o'qitishning rag'batlantiruvchi metodlari va usullarini qo'llash orqali ta'lim oluvchilarning motivatsiyasini rivojlantirish, shuningdek, har bir ta'lim oluvchiga (turli vaqt oralig'ida) ta'limning ma'nosini tushunishga, “men-olam” mazmunli munosabatlarni qurishga imkon beradigan yaxlit ta'lim tizimini yaratish va o'quv – bilish faoliyatda qiziqishlar va hayotiy ehtiyojlarni amalga oshirish;

2) o'quv materiali mazmunini yangi asoslar bo'yicha tanlash: tayyor bilimlarni o'zlatirish uchun emas, balki ta'lim oluvchi tomonidan mustaqil ravishda ta'lim masalalari va ularni yechish usullarining shakllantirishini ta'minlash maqsadida o'quv materialini o'quv yoki ta'lim / madaniy vaziyat ko'rinishida taqdim etish asosida ta'lim oluvchilarning mustaqil faoliyati uchun sharoitlar yaratish;

3) monitoring asosida, ta'lim oluvchilarning shaxsiy yutuqlari va rivojlanish darajasidan kelib chiqqan holda, ularni qo'llab-quvvatlashning yangi asoslarida pedagogik tashxislashni amalga oshirish;

4) axborot-ta'lim muhitini resurslar to'plami sifatida loyihalash: ta'lim oluvchilarga o'quv faoliyatida tubdan farqli pozitsiyani ta'minlashga qaratilgan faol, tashabbus ko'rsatish, ta'lim amallarini tanlashga imkon beruvchi axborot,

kommunikatsion, texnologik, instrumental, predmetli resurslarni loyihalash (passiv ta'lim pozitsiyasidan faol va so'ngi avtonom ta'lim pozitsiyalariga o'tish);

5) nafaqat real ta'lim muhitida, balki real hayotiy jarayonlarda harakat va mas'uliyat tajribasiga ega bo'lish maqsadida ta'lim oluvchilarning shaxsiy o'quv-bilish faoliyati va individual ta'lim marshrutining o'quv loyihasiga kiritilishini ta'minlash;

6) o'zi va boshqa ta'lim oluvchilar uchun muloqot kontekstini, ta'lim vaziyatini, madaniy vaziyatni, o'quv vaziyatini, o'quv vazifasining mazmunini anglash, tushunish va talqin qilish jarayonini loyihalash va tashkil etish;

7) ta'lim oluvchilarni hamkorlikda rejalashtirish, aloqa vositalarini tanlash va birgalikdagi faoliyat shakllarini amalga oshirishga jalb qilish orqali ta'lim kommunikatsiyasini loyihalash va tashkil etish; darsda va darsdan tashqarida guruh dinamikasini boshqarish; darsda, auditoriyada va auditoriyadan tashqari jamoalarda turli xarakterdagi guruhlarda tengdoshlar bilan muloqot qilish tajribasini o'zlashtirish orqali shaxsini shakllantiruvchi omil sifatida muloqot tajribasini boyitish;

8) ta'lim oluvchilarning baholash faoliyatini tashkil etish, pedagogika oliy ta'lim muassasasi ta'lim oluvchilarini shakllantiruvchi baholash, mezonlarga asoslangan holda baholash, talabalarning o'quv, bilish, tadqiqot, loyiha va boshqa faoliyati keng jamoatchilik faoliyatini amalga oshirish orqali uning muvaffaqiyati va yutuqlari dinamikasini ta'minlaydigan yangi baholash amallariga jalb etilganligini ta'minlash;

9) auditoriyada va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda ta'lim oluvchilarning individuallashtirilgan o'quv – bilish faoliyatini amalga oshirish uchun sharoitlarni ta'minlash, o'quv jarayoni va talabanning shaxsiy profilini individuallashtirishga o'tish;

10) ta'lim oluvchining reflektiv faoliyatini tashkil etish; ta'limni rejalashtirish, o'z-o'zini baholash va o'quv – bilish faoliyatining barcha bosqichlarida o'zaro baholash, “Men va men emas” o'rtasidagi farqni aniqlashning ichki ko'rsatmalari va usullarini o'rnatish, o'zini o'zi nazorat qilish qobiliyatini rivojlantirish orqali talabanning refleksiyaga jalb etilishini ta'minlash. Shuni ta'kidlash kerakki, didaktik kompetentlik darajali xususiyatga ega.

Tahlil va natijalar. Biz M.N.Pevzner, O.M.Zaychenko, S.N.Goricheva tomonidan ishlab chiqilgan yondashuvga tayanamiz, ular didaktik kompetentlikning quyidagi uch ta darajasini tavsiflaydi: reproduktiv, evristik, ijodiy.

Reproduktiv daraja: faoliyatni stereotiplash (namunalarni aniq o'rganish, usullar va shakllarning cheklangan to'plami), tayyor ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, o'zini faqat o'qitilayotgan fan kontekstda namoyish etish, o'zgarishlarga motivatsiyaning pastligi kabi o'quv jarayonini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Bu yerda pedagogning didaktik kompetentligining me'yoriy-adaptiv, o'zgarimas, strukturlangan xarakteri aniq namoyon bo'ladi.

Evristik daraja qo'llaniladigan texnologiyalar, o'qitish uslublari va usullarining o'zgaruvchanligi va samaradorligi, faoliyatdagi bir xilliklarni rad etish, uni takomillashtirish uchun o'z tajribasini tanqidiy qayta ko'rib chiqish, ijodiy tafakkur usullaridan foydalanish bilan tavsiflanadi.

Ijodiy daraja o'qituvchining didaktik jarayonni tashkil etishdagi sub'ektivligida namoyon bo'ladi. O'qituvchi individual faoliyat uslubidan foydalanadi, o'quv jarayonini loyihalash va modellashtirishning (tizimli modellashtirish) zamonaviy samarali nazariyalari va texnologiyalari darajasida pedagogik muammolarni hal qiladi, o'z texnologiyalarini loyihalash va takomillashtirishga qodir, innovatsion faoliyatda faol ishtirok etadi, o'zgarishlarga moslashuvchan tarzda

moslashadi. Aynan kreativ daraja talabaga mustaqil rivojlantirishga o'tishga imkon beradi.

Xulosa. Shunday qilib, talabaning didaktik kompetentligi deganda, o'qituvchining o'quvchini o'qitish va rivojlantirishda yuzaga keladigan murakkab kasbiy vazifalarni hal etishidir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, talabalarning didaktik kompetentligi didaktik jarayonni tashkil etishda o'zini namoyon qiladigan kasbiy mahorat darajasining umumlashtirilgan kompleks xarakteristikasi sifatida kasbiy kompetensiyaning ajralmas qismidir.

ADABIYOTLAR

1. Muslimov.N.A., Qo'ysinov.O.A., Sharipov.Sh.S. "Kasb ta'limi pedagogikasi" fanidan o'quv metodik majmua. Nizomiy nomidagi TDPU, 2011. – 20 b.
2. Xakimova M.F. Kasbiy pedagogika. O'quv qo'llanma. – T. "Fan va texnologiyalar", 2007.
3. Ismailova Z.K., Ximmataliev D.O., Muqimov B.R. Kasbiy pedagogika fanidan kurs ishini bajarish bo'yicha uslubiy ko'rsatma. – T.: TIMI, 2013
4. N.R Saitkulova .Pedagogika oliy ta'lim muassassalarida talabalarning akademik mobilligini rivojlantirish texnologiyasi-//monografoya-CHDPU ,2023
5. G.S Xaldarchayeva. Ingliz tilini kreativ yondashuv asosida o'qitish//o'quv qo'llanma.Chirchiq 2023 yil
6. Ahmedova M.A.Pedagogik kompetentlik. Uslubiy qo'llanma- T. T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018.